

פְּעֻנֹחַ נֹס הַסְּנָה הַבּוֹעֵר וְאִינְנוֹ אוֹכֵל

אתר דעת תשע"א * 2011

מאת

ד"ר משה בלס

על אודות המחבר

משה בלס הוא בעל תואר דוקטור (PhD) מטעם אוניברסיטת בר אילן בתחום ההנדסה הגנטית של מחלות צמחים. הוא המשיך לפוסט דוקטוראט במחלקה לאימונולוגיה שבמכון ויצמן, ומייד לאחריו הצטרף כמדען במחלקה לכימיה ביולוגית במכון. במסגרת זו, הוא החל במחקר מעשי במעבדתו של פרופ' אפרים קציר ז"ל (נשיאה הרביעי של מדינת ישראל), ותוך כדי כך פיתח, יחד עם פרופ' קציר, קוקטייל פפטידים המנטרל ארסי נחשים. הקוקטייל מוסחר לחברת תרופות הודית שמפתחת ממנו תרופה לבני אדם מוכשים. ב-2005 הוא סיים את עבודתו במכון ויצמן בדרגת עמית בכיר, ובהמשך החל לפתח, באופן עצמאי, מתקן זיקוק קומפקטי וחדשני שמיועד להפקת חומרי מרפא מצמחים בשיטת 'עשה זאת בעצמך'. להמצאת המתקן הוענק פטנט ב-2008. (054-4530831).

1. הקדמה

ההתגלות הראשונה של הקב"ה אל משה רבנו נעשית כשהיא מלוּוּה בתופעה על-טבעית של צמח בוער באש ושאיננו מתכלה תוך כדי בעירתו. תופעה חריגה זו של "הסנה הבוער" מתמיהה עד מאוד את משה והוא מכנה אותה במילים: "המראה הגדול". הפסוקים הראשונים שבפתח ההתגלות (שמות ג, א-ו) סובבים סביב הנס הזה, והם מתומצתים להלן לפי סדר הופעתם: 1- משה מגיע להר סיני כשהוא רועה את צאן יתרו; 2- מלאך ה' מתגלה אליו מלבו של הסנה הבוער באש ואיננו אוכל; 3- משה מחליט להתקרב לצמח הבוער כדי להבין את פשר התופעה; 4- אלוהים קורא אליו מנגד, מתוך הסנה, ומצווה אותו שלא להתקרב אל הסנה, ותוך כדי כך, הוא גם מורה לו להשיל את נעליו כי הוא דורך על אדמת קודש. אחר כל הדברים האלה מתחיל להתפתח דיאלוג מעמיק בניהם.

השאלה המרכזית שהמאמר הנוכחי מציב כאן היא, הכיצד יתכן שצמח כלשהו יעלה באש ולא יישרף ויתכלה כדרך הטבע? כדי לנסות לענות על שאלה זו מן ההכרח להניח כי מדובר פה בנס השייך לקטגוריית "המופתים האפשריים" בטבע, ולא לזו השייכת "למופתים הנמנעים" בטבע. הנחה זו מתבססת על כך שמרבית הניסים שנעשים בעולמנו שייכים למופתים האפשריים בטבע. מציאות קיומה של תופעת טבע נדירה שתתאים לחולל את הנס הזה, עשויה בהחלט לבסס הנחה זו. ואכן, המאמר מציג בהמשך תופעה טבע מיוחדת במינה, שלא הועלתה עד כה, שלפיה נס הסנה הבוער מתאים להיות משויך לתופעת ה-Firefalls, שמשמעה "מפלי אש", וזאת על אף שאין בה אש ממשית, אלא מים שנראים זוהרים כאש, כפי שעוד יוסבר בהרחבה בהמשך.

2. הניסים ה"אפשריים" לעומת הניסים "הנמנעים" בדרך הטבע

מן הכתוב משתמע כי משה סר מדרך רעיית הצאן ופונה לעבר הסנה הבוער כדי להתקרב אליו ולראותו מקרוב, כי כך אולי יוכל הוא להבין את פשר התופעה הפלאית שעומדת מאחורי הנס הזה: "וַיֵּי אֶמֶר מֹשֶׁה אֶסְכֶּה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הַמַּרְאֶה הַגָּדוֹל הַזֶּה מִדּוֹעַ לֹא יִבְעַר הַסְּנֶה" (שמות ג, ג). כדברי רקע לביורור טיבו של הנס הזה, ראוי להביא תחילה את דעת הרמב"ם שהוצגה באיגרתו "תחיית המתים" (1), ואשר לפיה הוא עושה הבחנה מעניינת בין

1. איגרת תחיית המתים של הרמב"ם משנת 1191 שתורגמה על ידי י' קאפח, באוסף אגרות הרמב"ם, ירושלים תשל"ב, עמ' סג-קא.

שתי הקטגוריות הנ"ל של הניסים שנעשים על ידי הקב"ה בעולם: לגבי המופתים האפשריים בטבע, הוא מביא כדוגמה את הארבה, הברד והדבר במצרים, ולדעתו, דרכם של אירועים אלה שהם מתרחשים במקצת העיתים ובמקצת המקומות, ואילו לגבי המופתים הנמנעים, הוא מביא כדוגמה את המטה שנהפך לנחש ומייד שב להיות מטה ("ויהי למטה בכפו"). והוא סובר, כי אילו נשאר המטה נחש, היו מטילים ספק על היותו נחש מתחילתו. וכדוגמה נוספת הוא מציין את בקיעת ים סוף, שגם במקרה זה הים נסגר ושב לאיתנו ("וישב הים לפנות בוקר לאיתנו ומצרים נסים לקראתו"). ועוד הוא מסביר באיגרתו, כי המופתים הנמנעים לא יתאחרו כלל ולא יארכו, ולא יישארו על כנם, שללא כך יהיה בהם ספק. ברור מדבריו לכן, כי לעומת המופתים הנמנעים בטבע, המופתים האפשריים שכיחים יותר בעולמנו. ראוי להמחיש עניין זה על ידי הצגת עמדה בת זמננו לעניין לטיבו של הנס שהתרחש במלחמת העצמאות של ישראל. כמה רבנים ראשיים ובהם גם הרב הראשי הספרדי לשעבר, הרב עובדיה יוסף (2) מקבלים שאירע נס לעם ישראל במלחמת העצמאות. והרב יוסף שפסק בעניין זה סבור, כי מפני שהנס לא כלל את כל העם היהודי ושאו בתחילת הדרך לגאולה ולנחלה, אין לחייב לברך הלל עם ברכה. זאת ועוד, לטענתו, על הנס להיות מחוץ לטבע (כמו למשל קריעת ים סוף), ומאחר שמלחמות ישראל אינן מחוץ לטבע, שכן אלה טבען של מלחמות, שמנצחים בהם לפעמים- אין לקבוע הלל עם ברכה, ומן הטעם הזה הוא פסק: "אם הקהל רוצים לומר הלל בלא ברכה אחר תפילת שמונה עשרה אין למחות בידם". עמדת הפשרה הזאת ניצבת לה בין שתי עמדות: מצד אחד, עמדתם של הציונים הדתיים שמחייבים אמירת הלל, ומצד שני עמדת החרדים שאינם אומרים הלל.

הכתוב לא מציין פרטים שמסבירים את טיבו של נס הסנה הבווער, ולכן לא ברור לאיזה משני סוגי המופתים הללו הוא שייך. ואולם, כל עוד אין אנו יכולים להצביע על תופעת טבע נדירה שמסבירה בצורה מתקבלת על הדעת את היתכנותו של נס כזה בדרך הטבע, הרי שנוח לנו יותר להניח כי תופעת הסנה הבווער שייכת, לכאורה, לכלל המופתים הנמנעים לפי הטבע. ראוי להביא בעניין זה את דעתו ר' שמואל דוד לוצטו (שד"ל), שאומר: "האש שהקיפה את הסנה הבווער הייתה אש ניסית שלהטה בין הקוצים של שיח הסנה ואינה ניזונה מהם, דוגמת עמוד האש" (3). מדבריו ברור, כי מדובר כאן בהתרחשות ניסית על-טבעית, והיא-היא, שגורמת למשה רבנו להתקרב אל הסנה כדי לנסות ולהבין את טיבו של הנס. לא לגמרי ברור מדברים אלה מה היתה בדיוק כוונתו של שד"ל: האם לדעתו האש הניסית היתה אש ממשית? כי אז אולי מדובר בתופעה הנמנעת לפי הטבע, או לחילופין, אולי מדובר בתופעה המדמה אש, ואז היא יכולה להיות אפשרית בדרך הטבע. כדי לברר עניין זה, אעמוד בהמשך בצורה מדוקדקת על דברי שד"ל ביחס עמדתו זו כדי לבאר את טיבו הנס הזה. הבוטנאי נוגה ראובני, חוקר צמחי התנ"ך וזוכה פרס ישראל, גם הוא מתייחס לסוגית סודו של הסנה בספרו שיח ועץ במורשת ישראל (4), והוא סבור שמדובר בפוטומורגנה, שהיא תופעת טבע שנובעת משבירתן של קרני האור שמעבירות את דמויותיהם אל עין האדם עקב היווצרות שכבות אויר בעלות צפיפות שונה זו מזו. ולדעתו, הנס נובע מצירוף מקרים נדיר שבו שבירת קרני האור הללו יכולה לגרום להעברת דמות של לשונות-אש, שהתלקחו במקום מרוחק, אל מקום הסנה אשר נראה למשה בהר סיני. מנקודת מבט זו, ברור אפוא, כי אין צורך לחפש תכונות מיוחדות של שיח שהאש אינה

2. פסק הלכה אייר 5767 של רבי עובדיה יוסף שליט"א מיום 23.4.07.

3. פירושי שד"ל על שמות פרק ג שהוצאו לאור בליוורנו, תרס"ו - ירושלים, תשל"ד.

4. נוגה ראובני, "שיח ועץ במורשת ישראל", 1984, הוצאת נאות קדומים.

יכולה לאכל אותו, ולכן הוא סבור כי זיהויו של הסנה עם פטל קדוש על פי מסורת חז"ל בהחלט יכול להתאים לאופיו של נס כזה. כדעת נוגה ראובני, גם המאמר הנוכחי סבור שמדובר בתופעה של תעתועי הדמיון, ולא היתה בסנה אש ממשית. ואולם, המאמר עושה צעד נוסף קדימה ומציג במפורט בהמשך, תופעה קונקרטיה שלפיה הנס של הסנה הבווער נבע מתופעת טבע נדירה של "מפלי אש" (Firefalls), תופעה שיש בה מראה של מים זוהרים שנראים כמו אש לוחטת. ראוי להדגיש, כי השערה זו נשענת בהכרח על טענה די מבוססת שסוברת כי הסנה הוא פטל קדוש (ראה תמונה 1), שיח קוצני שאוהב מים רבים בסביבתו. כפועל יוצא מזיהויו של הסנה עם פטל קדוש, מן ההכרח לומר, כי הסנה יכול להתקיים בתאים מדבריים רק כאשר יש בסביבתו הקרובה הרבה מאוד מים, כעינות המים, או מפלים קטנים שניתן למצוא כמותם גם בנאות מדבר שבסיני. לפיכך, המאמר מציג קודם כל את הנימוקים התומכים בטענה כי הסנה הוא צמח שאוהב מים רבים בסביבתו הקרובה, ורק אח"כ הוא מבסס את ההשערה החדשה של "מפלי אש" שיכולה להתרחש רק במקום שיש בו מפל מים, ואשר לפיה ניתן להסביר את הגיונו של הנס הזה, שככל הנראה, שייך למופתים האפשריים בטבע.

3. היכן מקומו של הר סיני?

מאחר שאירוע הסנה הבווער מתרחש למרגלות הר סיני או בהר עצמו, אני מוצא לנכון גם להזכיר במעט דברים הנוגעים לזיהוי מיקומו האפשרי של הר סיני. מקובל ביהדות שמקומו המדויק של הר סיני אינו ידוע ושזה נעשה באופן מכוון על מנת למנוע את הפיכתו למקדש, וככל הנראה, בדיוק מאותן הסיבות אין התורה מספרת לנו היכן מיקומו של קבר משה ("...וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ, עַד הַיּוֹם הַזֶּה." דברים לד, ו), שלפי הכתוב הוא נקבר במקום כלשהו בגיא הסמוך להר נבו שבמואב. היסטוריונים וארכיאולוגים מצביעים על כך שאין הוכחות ודאיות (המתבססות על סמך ממצאים) ושאינן מסורת מקובלת אחת שקובעת היכן מקומו של הר סיני האמיתי. לדוגמה, הר כרכום שבנגב הדרומי זוהה כהר סיני על ידי פרופ' עמנואל ענתי (5) כשהוא מסתמך על סקרים וחפירות ארכיאולוגיות שהוא ערך בהר זה, ואף הוותיקן תמך בזיהוי זה לפני כחמש שנים. ואולם, הגישה הנוצרית המסורתית מניחה כי הר סיני הוא "ג'בל מוסא" (שמשמעו בעברית "הר משה") שנמצא בגוש הרי הגרניט הרמים שניצבים בחודו הדרומי של חצי האי סיני, והוא ההר הרם ביותר ברכס, שמתנשא לגובה של 2285 מטר. בצלעות הר זה גדלים מעט שיחים וירק, ובסביבתו נמצאים גם עינות מים. המלכה הלנה היתה זו שזיהתה את הר סיני בג'בל מוסא, ובשנת 527 לספירה בנה הקיסר יוסטיניאנוס הראשון את הכנסייה הנוצרית סנטה קתרינה למרגלות ההר, ובמשך הזמן הוקם סביב הכנסייה מנזר המכונה "מנזר הסנה הבווער", שבתוכה ישנו גם קטע פסיפס שמציג את משה לצד הסנה הבווער, כשרגלו האחת מונחת על אבן והוא מסיר את סנדלו.

4. מיהו צמח הסנה?

הרמב"ן סבור כי השם "סיני" נגזר משמו של "הסנה" (דברים, א, ו), וצמח זה מזוהה על ידי מרבית החוקרים של ימינו עם פטל קדוש. על אף שהבוטנאי חוקר צמחי המקרא, פרופ' יהודה פליקס ז"ל, מציין שני עצים קוצניים נוספים הגדלים בג'בל מוסא, והם: שיזף מצוי ושיטה סוככנית (או שיטה סלילונית), הוא סבור כי פטל קדוש הוא המתאים ביותר להיות

5. עמנואל ענתי, "הר כרכום – לאור התגליות החדשות", הוצאת אריאל, 2001.

הסנה (6). זיהויו של הסנה עם פטל קדוש נשען בעיקר על תכונותיו של הסנה כפי שנלמדו מחז"ל, ועל כך אעמוד בהרחבה בהמשך. ברם לפני כן אציין את המאפיינים הבוטניים הכלליים של פטל קדוש, ואשר חלק מהם הוזכרו גם במדרשי חז"ל.

פטל קדוש הוא שיח ירוק עד ממשפחת הורדיים, אשר שולט ברצועת הצומח השנייה בגדות נחלים, ומגיע לגובה של כ- 2 מטר. גבעוליו זקופים או מקושתים, והם מכוסים בשיכים קצרים ומאונקלים. עליו מנוצים ומורכבים משלושה, או חמישה עלעלים משוננים כמסור. הפרחים ערוכים בתפרחות מסועפות המתפתחות בקצות הענפים, וצבעם של הפרחים ורדרד (ראה תמונה 1). הפרי מקובץ כעין ענבה, שמקובצת מבתי-גלעין קטנים. הוא שייך לקבוצת הפטל השחור משום שפירותיו משחירים לעת הבשלתם המלאה.

תמונה 1:

ענפי פטל קדוש נושאים תפרחות

לפי מסורת חז"ל, אנו יודעים כי הסנה הוא שיח בעל קוצים מאונקלים השייך למשפחת הורדיים: "מה הסנה הזה עושה קוצין ועושה ורדין, כך ישראל יש בהם צדיקים ורשעים." (שמות רבה ב, ה'). וכמו כן: "מה דרכו של הסנה, אדם מכניס לתוכו ואינו ניזוק לו, שקוציו כולן כפופין למטה אבל כשמבקש להוציא, הקוצין תופסין לו ואינו יכול להוציאה, כך המצרים בתחילה קיבלו את ישראל בסבר פנים יפות וכשביקשו לצאת לא נתנום". הגמרא (פסחים פרק ג, דף מט א) מתייחסת לפריו של הסנה ומלמדת כי "ענבי הסנה" נחותים באיכותם מענבי הגפן (ראה תמונה 2), והבחנה זו אף היא מתאימה להבדל שבין פירותיו של פטל קדוש דלי המיץ, לעומת פירותיו של הגפן, שהם כידוע אשכולות ענבים עתירי מיץ: "תנו רבנן, לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת"ח (תלמיד חכם), וישא ביתו לת"ח, משל לענבי הגפן בענבי הגפן- דבר נאה ומתקבל. ולא ישא בת עם הארץ, משל לענבי הגפן בענבי הסנה- דבר כעור".

6. מתוך "דעת מקרא" והאנציקלופדיה "עולם התנ"ך.

תמונה 2:

"אשכול" פטל קדוש (ענבי הסנה)

אשכול ענבי הגפן

ובנוסף הגמרא מציינת (מעשרות פרק א, דף ג), כי פירותיו של הסנה, "ענבי הסנה", משחירים לעת הבשלתם, בדומה להשחרתם של ענבי ההדס, ותכונה זו גם היא משותפת לפירות פטל קדוש: "תני רבי חנינא בר פפא חרובין שילשולן היא חנטן, וכל השחורין, כגון ענבי הדס וענבי סנה- משינקדו". חז"ל עמדו גם על מבנה העלים של הסנה, והוא נמצא בהתאמה למבנה המלא של חמשת העלעלים של פטל קדוש (כאשר המבנה החסר שלו עשוי שלושה עלעלים, והוא הנפוץ יותר): "רבי נחמן בנו של רבי שמואל בר נחמן אומר, כל האילנות יש מהן עושה עלה אחת, ויש מהן שתים או שלש, הדס עושה שלש, שנקרא (ויקרא כג, מ): עץ עבת. אבל הסנה יש לו חמש עליו. אמר לו הקדוש-ברוך-הוא למשה, אין ישראל נגאלין אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב ובזכותך ובזכות אהרן." (שם ב, ה'). יש לציין כי חז"ל הרבו לתאר את הצמח ואת תכונותיו, בעיקר בכדי לעמוד על הסמל שהסנה מסמל את ישראל ואת עבודתם במצרים: "רבי אליעזר אומר, מה הסנה שפל מכל האילנות שבעולם, כך היו ישראל שפלים וירודים למצרים, לפיכך נגלה עליהם הקדוש ברוך הוא וגאלם." (שמות רבא ב, ה').

5. מה משמעותו של זיהוי של הסנה עם פטל קדוש?

הפסוק הראשון שפותח את ההתגלות מתוך הסנה, משמש מעין הקדמה קצרה שלפני ההתגלות למשה: "וּמַשָּׁה, הָיָה רֹעֵה אֶת צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנָו כִּי הָן מִדְיָן; וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר, וַיָּבֹא אֶל הַר הָאֵלֹהִים חֹרֵבָה." (שמות ג, א). ונראה כי מטרת הפסוק הפותח הזו היא להסב את תשומת ליבנו לעובדה שעוד בימים שברח משה מהמצרים וישב על הבאר במדיין הוא הכיר היטב את מקורות המים במדבר ואשר ששימשו אותו להשקיית צאן יתרו, לכן ניתן למצוא בזה רמז לחיבור שבין הסנה הבוער ובין המים הרבים שבסביבתו הקרובה. עדות להימצאותם של מים בקרבת הר סיני נאמרה בסמוך למעשה העגל כאשר משה שורף אותו ומשליך עפרו למים: "וַיִּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בְּאֵשׁ וַיִּטְחֵן עַד אֲשֶׁר דָּק וַיִּזְרַע עַל פְּנֵי הַמַּיִם וַיִּשְׂקֶה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות לב, כ). מדברים שנאמרו מפי משה הרבה יותר מאוחר מתברר כי בהר סיני היו מים זורמים בנחל היורד מן ההר. דברים אלה אכן נתבררו בשעה שמשה נושא נאום בפני בני ישראל באותו היום שבו הם עומדים לחצות את הירדן לעבר ארץ ישראל ("שָׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶתְּהָ עֵבֶר הַיּוֹם אֶת הַיַּרְדֵּן לְבֹא לְרִשְׁתִּי גוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמִים מִמֶּךָ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצָרֹת בְּשָׁמַיִם", דברים ט, א). בהמשך הנאום משה מתאר בפרוטרוט כיצד הוא שרף באש את עגל הזהב ואת עפרו השליך את הנחל היורד מהר סיני: "וְאֵת חֲטָאתְכֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם אֶת הָעֵגֶל לְקַחְתִּי וְאֲשֶׁר־ף אֶת־וּ בְּאֵשׁ וְאֶפְּתֵ אֶת־וּ"

טַחוֹן הַיֵּטֵב עַד אֲשֶׁר דַּק לְעֶפֶר וְאֲשֶׁלֶךְ אֶת עֶפְרוֹ אֶל הַנַּחַל הַיָּרְד מִן הַהָר. (שם ט, כא). מדרש שמות רבא (פרשה ב, ב) מחזק את עניין הימצאותם של המים בהר סיני ומציין כי למרגלות הר סיני הייתה ברכת מים שאליה הגיע גדי שברח מהעדר של משה: "אמרו רבותינו, כשהיה משה רבינו עליו השלום רועה צאנו של יתרו במדבר, ברח ממנו גדי, ורץ אחריו עד שהגיע לחסית, כיון שהגיע לחסית, נזדמנה לו ברכה של מים, ועמד הגדי לשתות, כיון שהגיע משה אצלו, אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא, עיף אתה, הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקדוש ברוך הוא, יש לך רחמים לנהג צאנו של בשר ודם כך חייך אתה תרעה צאני ישראל." ועוד נאמר בשמות רבא (פרשה ב, ה') כי קיומו של הסנה תלוי בנוכחותם של מים רבים בסביבתו: "מה הסנה הזה גדל על כל מים, כך ישראל אינן גדלים אלא בזכות התורה שנקראת מים, שנאמר (ישעיה נה, א): הוי כל צמא לכו למים, דבר אחר, מה הסנה הזה גדל בגנה ובנהר, כך ישראל הם בעולם הזה ובעולם הבא." החיבור בין הסנה הבוער ובין המים הרבים שבבית גידולו הטבעי נראה כמעצים את הפלא שמשה רבנו נמשך אליו ובא לראותו מקרוב.

בתחילת האירוע נאמר, כי מלאך י-ה-ו-ה נגלה למשה רבנו בלב האש מתוך הסנה: "וַיֵּרָא מֵלָאךְ ה' אֵלָיו, בְּלִבַּת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה...". (שמות ג, ב). הפסוק הבא מספר לנו בפעם השנייה, כי משה רואה את הסנה בוער באש ולא נשרף: "וַיֵּרָא וְהִנֵּה הַסֵּנֶה בֹּעֵר בְּאֵשׁ, וְהַסֵּנֶה אֵינֶנּוּ אֶכָּל." הפסוק הבא מספר לנו בפעם השלישית כי משה רוצה להתקרב כדי לראות את המראה המאוד מיוחד הזה ("המראה הגדול"), והוא עושה זאת רק כדי להבין מדוע הסנה לא מתכלה תוך כדי בעירתו: "וַיֵּי אֶמֶר מִשֶּׁה אֶסְכֶּה נָא וְאֶרְאֶה, אֶת הַמְּרָאָה הַגְּדֹל הַזֶּה: מִדּוּעַ, לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה". יתר על כן, ראוי גם לשים לב לכך שהפסוקים במעמד הסנה אינם מציינים את נוכחותו של עשן שמתלווה מטבעו אל האש. ואם מדובר באש שאיננה אש ממשית, כי אז מתקבל על הדעת שהאש המדומה שאחזה בסנה איננה "מתנגדת" למים שמסביבה. ואולם, מצד שני, אם נניח כי מדובר באש ממשית שהבעירה את הסנה, אז בוודאי ראוי לשאול מדוע לא אוזכר בפסוקים גם העשן הנלווה מטבעו לאש? כי הרי הביטוי "אין עשן בלי אש" בא לתאר את הזיקה הקיימת כדרך הטבע בין שני האלמנטים הללו. צא ולמד, בעוד שבאירוע הסנה הבוער לא נאמר כי בעירתו של הסנה באש לוותה בעשן, הרי שבמעמד הר סיני, שהתרחש מאוחר יותר ובאותו מקום ממש, כן אוזכר עניין העשן: "וְהָרַר סִינַי, עֲשָׂן כָּלוּ, מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה' בְּאֵשׁ; וַיַּעַל עֲשָׂנוּ כְעֲשָׂן הַכֶּבֶשֶׂן, וַיַּחֲרַד כָּל הַהָר מֵאֵד." (שמות יט, יח). ודומני, כי התשובה לשאלה: מדוע לא מוזכר העשן בפסוקים מונחת בפירושו של שד"ל הסובר כי האש הלוחטת מתוך הסנה איננה אש רגילה אלא אש ניסית, ועניין זה עוד יורחב בהמשך.

נראה, לכאורה, כי הפסוק המקדים (שמות ג, א) מאריך בדברים. ואם נניח כי מטרתו היא רק לומר לנו היכן נמצא משה רבנו בשעה שהחל אירוע הסנה הבוער, הרי שאפשר היה לו להסתפק בסיפא של הדברים, כלומר לפתוח במילים: "וַיֵּבֵא (משה) אֶל-הָר הָאֵל הַיָּם חֲרָבָה", ואז להמשיך עם הפסוק השני והלאה. ולפיכך, גם מסיבה זו, מתקבל על הדעת להניח כי אֶזְכוֹר עניין רעיית הצאן נועד, בין היתר, לרמוז על המים שהיו נחוצים להשקיית הצאן, ואחד ממקורות אלה, היה מצוי בהר סיני או בסמוך מאוד לו, כפי שגם נלמד מפי משה שאמר כי השליך את עפרו של עגל הזהב אל הנחל היורד מן ההר. נוכחותם של המים בסמוך לסנה נרמזת בפסוק המקדים למעמד הסנה הבוער, אך גם נאמרת כמה וכמה פעמים במדרשי חז"ל, שבעיקר לפיהם מזוהה הסנה עם פטל קדוש, צמח שאוהב מטבעו

מים רבים בבית גידולו. אפשר, אפוא, ששלושה אלמנטים ניסיים חברו יחד כדי להפיק את האירוע שכונה בפיו של משה רבנו "המראה הגדול", והם: האש שלא מכלה (שעניינה מצוי בפסוקים), העשן שלא מתלווה אל אותה אש ניסית, והקרבה של המים אל האש, שנלמדה מזיהויו של הסנה כצמח שאוהב מים רבים בבית גידולו.

6. מה היה טיבה של "האש" שהבעירה את הסנה?

תיאור מעניין שמופיע במדרש (שמות רבא ב, ה') מייחס הבדל מהותי לשני סוגים של אש, ושנאמר בו, בין היתר, כי האש של מטה היא אש מכלה, ולעומתה האש של מעלה אינה מכלה: "וירא והנה הסנה בער באש. מכן אמרו האש של מעלה מעלה לולבין ושורפת ואינה אוכלת והיא שחורה, האש של מטה אינה מעלה לולבין והיא אדמה ואוכלת ואינה שורפת. ולמה הראה לו הקדוש ברוך הוא למשה בענין הזה, לפי שהיה מחשב בלבו ואומר, שמא יהיו המצריים מכלין את ישראל, לפיכך הראהו הקדוש ברוך הוא אש בוערת ואיננו אכל, אמר לו כשם שהסנה בוער באש ואיננו אכל, כך המצריים אינן יכולין לכלות את ישראל".

כדי לנסות להסביר את הנס של הסנה הבוער, עלינו כאמור להניח כי מדובר בנס שהוא בגדר מופת אפשרי בטבע, כלומר שמדובר באפקט נדיר מאוד בטבע ושהקב"ה זימן אותו כשהגיע משה אל הר סיני (הר האלוהים). וכפי שכבר נאמר בקצרה בפתח המאמר, מועלית כאן השערה חדשה כי מדובר בתופעה טבע נדירה שמתרחשת לעת ערב ורק ביום אחד מימות השנה בהרי נבדה, וכוונת הדברים לתופעה טבע נדירה של מפל אש שנמצא על צוק של גרניט בסמוך לעמק Yosemite. המים במפל זה זורמים רק בחודשי החורף ועד לתחילת האביב, ומתקיימת בו התופעה של זהירת מים שנראים כאש לוחטת בסמוך לשקיעת השמש. שצף המים במפל גם יוצר אדי מים, ובשעת התרחשות הזהירה, הם נראים כלהבת אש שמתמרת מעלה, מה שמגביר עוד יותר את הדמיון של הזהירה הזאת לאש ממשית. זהירה נדירה זו, שמתרחשת לכול היותר רק פעם אחת בשנה, תלויה בשני גורמים: האחד- השמש צריכה להיות בזווית המתאימה, בסמוך לסוף חודש פברואר, והשני- השמים צריכים להיות בהירים בשעת השקיעה. ולדוגמה, הזהירה של שנת 2010 התרחשה בעת שקיעת החמה ב-21 בפברואר, והשמים היו בהירים באותו המקום ובאותה העת.

בהנחה שפטל קדוש אכן היה גדל בהר סיני, ובהנחה שהוא היה גדל בנישה שבסמוך מאוד אליה היו הרבה מים שזרמו דרך מפל של נחל קטן (ואולי בקנה מידה שדומה למפל שבנחל דוד בעין גדי), הרי שתזמון תופעת הזהירה של המים הסמוכים לסנה, יכולה לדמות בעירה שאין בה אש ממשית, כפי שקורה בתופעת טבע זו. ההשערה שמועלית כאן לראשונה אומרת בתמצית: הסנה, שגדל בסמוך למים שנראו אז זוהרים כאש (בגלל הזווית המסוימת של השמש בסמוך לשקיעה), יצרו רושם כאילו הצמח הסמוך מאוד להם גם הוא עולה באש כתוצאה מהחזרת האור הבאה אליו מזהירת המים שבקרבתו. ומשמע הדברים, לפי טענה זו, כי בעירתו של הסנה איננה ממשית, ובכך היא מספקת הסבר הגיוני לנס, שאפילו המקראות עצמם מצאו לנכון לחזור ולהביע את התופעה הניסית הזו בשתי צורות שונות: האחת- הקביעה שלפיה הסנה הבוער איננו מתכלה: "והסנה איננו אוכל" ("וַיֵּרָא מִלְאֲךָ ה' אֵלָיו בְּלַבַּת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה. וַיֵּרָא וְהִנֵּה הַסֵּנֶה בֵּיעַר בְּאֵשׁ, וְהַסֵּנֶה אֵינְנוֹ אֵכֵל." שמו"ג, ב), והשנייה- הקביעה שהסנה איננו בוער ממש: "מִדְּוַע לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה?" ("וַיֵּי אִמְרַ מִשֶּׁה: אֲסַרְהָ נָא וְאֶרְאֶה אֶת הַמְרָאָה הַגְּדֹל הַזֶּה, מִדְּוַע לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה?" שם ג, ג). ניתן לומר

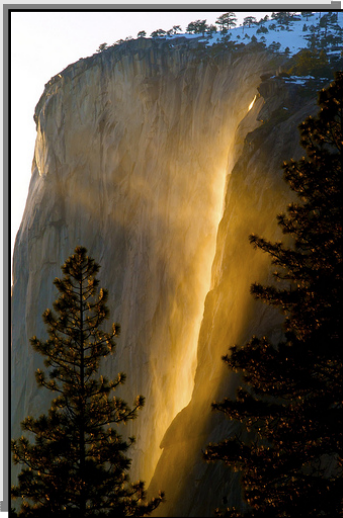
אפוא כי עשה הקב"ה נס כשזמן את תופעת הזהירה של מפל המים (או "הנחל היורד מן ההר", כלשונו של משה רבנו) שגדל בו שיח הסנה, בדיוק באותה העת שמשה רבנו מגיע למקום (ראה תמונה 3, מימין ובאמצע). מעניין לציין שהפרשן אבן עזרא (שמות ג) סבור כי שם הצמח הוא "סנה", ומשה עצמו כתב אותו בה"א הידיעה ("הסנה") כאשר כתב את התורה, ומכאן נלמד, כי מדובר בצמח ספציפי שרק בו להטה האש ולא בשום צמח אחר בסביבתו. מתקבל על הדעת, אם כן, שמדובר כאן בצמח מסוים אחד, או לכל היותר בקבוצה של צמחי סנה שהתקבצו להם בסמוך למימי המפל היורד מן ההר (בדומה לתמונה 3, משמאל).

תמונה 3:

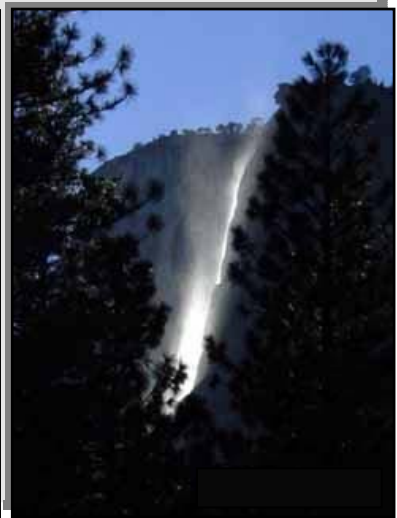
פטל קדוש שגדל במפל

מפל שנבדה בעת הזהירה

מפל שנבדה בשגרה

7. סיכום

ההסבר החדש שמובא כאן לנס "הסנה הבוער" מתבסס על הטענה שנס הזה שייך למופתים האפשריים בטבע, שלפיו נעשה בו אפקט המדמה אש, כפי שמתרחש בתופעה נדירה של זהירת מפלי מים (Firewater), שמדמה מפלי אש (Firefalls). תופעה זו כמובן שאיננה יוצרת אש ממשית שיכולה לכלות את החומר שנראה בו, כפי שקורה הדבר באש הרגילה. אם נניח כי הסנה, הצמח המסוים שראה משה, אכן היה גדל בצמוד למפל של מים שיורד בנחל מן ההר (סיני) שהוזכר בספר דברים (ט, כא), הרי שההתרחשות של תופעת הזהירה יכולה לגרום לצמח הסנה להיראות כאילו היה בווער באש, ולשון הכתוב מאוד מתאימה לכך, דהיינו: מצד אחד, משה רואה כי "הסנה איננו אוכל" - משמע החומר הצמחי איננו מתכלה תוך כדי האירוע, ומצד שני, הוא גם שואל את עצמו "מדוע לא יבער הסנה?" - משמע הדברים שהוא לא רואה במו עיניו בעירה של אש ממשית שמכלה את החומר שהיא אותו מבעירה. יתר על כן, תופעת הזהירה המוצעת כאן כהסבר לנס, עולה בקנה אחד גם עם דבריו המדויקים של שד"ל שמתאר בפנינו אש ואומר כי היא לוחטת "בין הקוצים", כלומר בעירתו של הסנה איננה בעירתם הממשית של ענפיו הקוצניים, אלא שהאש הייתה בין ענפיהם, ומכאן ברור מדוע אין מדובר כאן באש מכלה - בדיוק כפי שהדבר קורה בעת הזהירה הנדירה של מפלי האש.